

יהודי רומניה בתקופת השואה

אליהו פלדמן

רומניה נמנתה על אותן ארצות אירופה אשר, על אף היותן בנות בריתה של גרמניה או כבושות בידי הגרמנים, לא הושמדה אוכלוסיתן היהודית כליל בימי השואה. יהודי הגלילות בסרביה ובקובינה, שנמסרו לידי הרוסים ביוני 1940 וחזרו ונכבשו בידי הגרמנים והרומנים שנה לאחר מכן, וכן יהודי מחוז דורוחוי בצפונה של מולדאביה, היו שותפים לגורלם של אחיהם ברוב ארצות אירופה הנתונות לשלטון הנאצים. אך היהודים שישבו בשטחה ההיסטורי של רומניה, מה שנקרא "הממלכה הישנה" (היינו שתי הנסיכויות לשעבר מולדאביה וואלאכיה), וכן היהודים שישבו בחלקה הדרומי של טראנסילוואניה שנשאר בידי הרומנים אחר חלוקתה של פרובינציה זאת ב־1940, ניצלו רובם ככולם. היו אמנם פרעות קשות בבוקארסט ובעיקר ביאסי, ששם נרצחו אלפי יהודים, היו נגישות וגזירות, נישול כלכלי והחרמת רכוש, אך גירוש והשמדה טוטאלית של כל האוכלוסיה היהודית לא היו.

הצלתם של יהודי "הממלכה הישנה" ודרום טראנסילוואניה מעלה את השאלה אלו היו הגורמים שהביאו לכך שיהודים אלה לא נפלו קרבן לתכנית "הפתרון הסופי". תשובה — לפחות חלקית — על שאלה זאת מבקש לתת ת. לביא בספרו "יהדות רומניה במאבק על הצלתה" שהופיע לפני חדשים אחדים.* שלושה גורמים הם שהביאו לדעת המחבר, את הצלתם של יהודי רומניה: א. התפתחויות ונסיבות פוליטיות בינלאומיות, ובעיקר המתרחשות בין רומניה לבין גרמניה; ב. המצב הפוליטי הפנימי ברומניה; ג. מאבקם של היהודים עצמם להצלתם. צירופם של כל שלושת הגורמים הוא שגרם לכך שיהודי "הממלכה הישנה" ודרום טראנסילוואניה לא נשלחו למחנות ריכוז ולתאי הגאזים. נראה, שיש להוסיף גורם שהיה בודאי המכריע: העובדה שרומניה לא נכבשה בידי הגרמנים. לו הספיקו הגרמנים לכבוש את רומניה, כפי שכבשו, למשל, את הונגאריה. ספק אם היו עומדים להם ליהודי רומניה שלושת הגורמים שלביא מביא אותם. מבין שלושת הגורמים המנויים לעיל, דן לביא בספרו בגורם האחרון בלבד, היינו במאבקה העצמי של יהדות רומניה להצלתה, כפי שמאבק זה בא לידי ביטוי בפעילותם

* בהוצאת י.ד. ושם" והתאחדות עולי רומניה, ירושלים תשכ"ה — 1965.

של האישים והאירגונים היהודים המרכזיים ברומניה. אחר סקירה כללית קצרה (עמ' 11 — 13), באים ארבעה פרקים שבהם סוקר המחבר בזה אחר זה את פעולותיהם של: א. ד"ר ו. פילדרמן, ממנהיגיה המרכזיים של היהדות ב"ממלכה הישנה" בין שתי מלחמות העולם ויו"ר איגוד הקהילות היהודיות במדינה (עמ' 14 — 57); ב. ההסתדרות הציונית, בהנהגתם של שלושת האישים שעמדו זה אחר זה בראשה בשנות המלחמה — ל"א מזחרי, מ. בנבנשתי וא"ל זיסו (עמ' 58 — 106); ג. ד"ר א. שאפראן, רבה הראשי של יהדות רומניה באותן שנים (עמ' 107 — 112); ד. התנועה החלוצית, שפעלה במחתרת (עמ' 113 — 150). אח"כ בא פרק קטן (עמ' 151 — 158) המוקדש בעיקר לכמה מגילויי ההתנגדות הפאסיווית של האוכלוסיה היהודית, וחותמים את הספר 4 נספחים: על היחסים בין "מרכז היהודים" והאירגונים היהודיים; על תכנית ההגירה הרומנית לאור היחסים בין רומניה לגרמניה; על השתדלויותיו של המדינאי הרומני יוליו מאניו לטובת היהודים; ועל המאמצים שנעשו אחר כניעתה של רומניה להציל את יהודי צפון טראנסילוואניה, שהיתה אז תחת שלטון ההונגרים. לספר מצורפים מפתח שמות של אנשים, עם תעתיק לועזי, ורשימת המקומות הנזכרים בו, אף היא עם תעתיק לועזי, שמקל על קריאתם של השמות הרומניים שנכתבו בגוף הספר בכתב עברי בלבד. כן מצורפים לספר שערים ותמצית קצרה באנגלית.

מבנה זה של הספר יש בו מן החיוב ומן השלילה כאחד. מצד אחד הוא מאפשר למחבר לעקוב בהרצאה רצופה אחר פעילותו של כל אחד מן הגורמים שהוא מטפל בהם, להאיר אספקטים שונים של פעילותו זו ולעמוד גם על תכונותיו האישיות המיוחדות של כל אחד מן האישים שמילאו תפקיד מרכזי בחייהם של יהודי רומניה בשנות המלחמה. מצד שני, אולם, נתקפה ע"י כך רציפות הדיון בגופי הנושאים שבהם דן הספר ובמרכזו הועמדו כאילו לא ההתרחשויות עצמן אלא הגיבורים הראשיים שפעלו על הבמה היהודית.

אין בספר שלפנינו תאורים של מעשי גבורה עלאיים, של הקרבה עצמית, של הליכה אל המוות, של עמידה בנשק ביד מול האויב. לאשרם של יהודי רומניה לא הגיעו הדברים לידי כך. אך יהדות רומניה חיה במשך 4 שנים — מספטמבר 1940 עד אוגוסט 1944 — במשטר של דיכוי אכזרי ונישול כלכלי, של חוקי גזע ועבודת כפייה, של גזירות ורדיפות שנתחדשו חדשים לבקרים לפי שרירות לבו של רודן הפכפך ומתרברב, כשכל הזמן מרחף מעל לראשה של יהדות זו האיום בגירוש והשמדה, עליהם לחצו בלי הרף בלחצם המתמיד של הגרמנים. בתנאים אלה היה צורך במאבק מתמיד ובעמידה בלתי פוסקת על המשמר כדי לבטל גזירות, לסכל מזימות, להקל על האוכלוסיה הנתונה בלחץ ובמחסור ולנצל כל פתח כדי להציל מספר גדול ככל האפשר של יהודים מתוך מלכות הרשע. ואמנם מעלה לפנינו ספרו של לביא מסכת רבת-רושם של מאמצים בלתי פוסקים ובלתי נלאים מצד מנהיגותה של יהדות רומניה לעמוד במאבק עם המשטר הצורר. כבר עם ראשית הרדיפות קמה בחשאי "מועצה יהודית" שבראשה עמד ד"ר שאפראן ושעם חבריה נמנו נציגי נציגי החוגים העיקריים ביהדות רומניה. מועצה זו קיבלה עליה לנהל ולתאם את המאבק נגד השלטון האנטישמי, בעוד שכל אחד מן המנהיגים פעל לפי דרכו ובקרב אותם החוגים, בשלטון או מחוצה לו, שבהם היו לו הקשרים הטובים ביותר (עמ' 13). גם כאשר אוירת הטרור נגד היהודים גברה והלכה ו"נחוץ היה אומץ לב לחשוב על ניהול פעילות פוליטית ולקוות לתוצאות" (עמ' 80), לא נרתעו מנהיגי יהדות רומניה והמשיכו בפעולתם.

יהודי רומניה בתקופת השואה

מקום בפני עצמו נודע, על פי תאורו של לביא, לד"ר ו. פילדרמן. אדם זה, שלא פעם היה נושא לביקורת, בעיקר מצד החוגים הציוניים והלאומיים, עולה מתוך הספר הזה כאיש רב פעלים, המסור בלב ונפש לעמו, אשר כבר בימי ההתפרעויות הראשונים התייצב להגנת בני עמו ולא נטש תפקיד זה כל עוד נמשכה הסכנה, אף שהוא עצמו נתחייב בשל כך בגירוש לטראנסניסטריה. אף המנהיגות הציונית נטלה על עצמה תפקידים מעבר למשימותיה הרגילות והיא נרתמה לפעולה מדינית שהביאה תוצאות חשובות ביותר, הדרך שבה פעלו המנהיגים היהודים היתה הפעלת לחץ בכל הדרכים ובכל האמצעים על אנטונסקו עצמו ועל אנשי ממשלתו. על הרודן ועל האנשים הקרובים לו הומטרו עשרות ומאות תזכירים, בהם השתמשו מחבריהם בהוכחות יורידיות ובפניות למוסר ולרגש האנושי, בנימוקים של תועלת כלכלית ובניפוח וגירוי הגאווה הלאומית ע"י קריאה לעמוד נגד הלחץ הגרמני וע"י הדגשת הסוברניות הרומנית. כשהפניות הישירות לא הועילו, נוצלה השפעתם של גורמים שונים מבפנים ומבחוץ — כגון המנהיג הפוליטי הותיק יוליו מאניו, המלכה האם, ראשי הכנסיה הרומנית, או נציגי הצלב האדום הבינלאומי ברומניה וצירי המדינות הנויטראליות; לתשומת לב מיוחדת ראוי התפקיד החשוב שמילא נציג הוואתיקן ברומניה. אפיינית למצב ששרר אז ברומניה ולמטרה שם, ואף לאנטונסקו האיש, היא העובדה שאמצעים אלה נמצאו יעילים ופעלו את פעולתם. ולא פחות אפיינית העובדה שאף על פי שכל הגופים היהודיים העצמיים — איגוד הקהילות, ההסתדרות הציונית — פורקו ובמקומם הוקם גוף מרכזי ממונה ע"י השלטונות — "המרכז היהודי" — המשיכו למעשה נציגי השלטונות לקיים מגע ולנהל מו"מ עם המנהיגים המסורתיים והמוכרים של האוכלוסיה היהודית, אשר להלכה לא היה עוד להם כל מעמד רשמי.

בצד המאמצים שנעשו כל הזמן לבטול הגזירות והרדיפות והקלת תנאי החיים החמריים של האוכלוסיה היהודית, נעשה במשך כל התקופה הזאת מאמץ נמרץ לקיים גם הווייה של חיים יהודיים, בעיקר ע"י המשכת פעולה תרבותית וחינוכית ענפה, בעלת אופי ציוני ולאומי. המחבר מדגיש במיוחד אספקט זה, שכן הוא רואה גם בו גילוי מובהק של התנגדות יהודית למזימות השונאים, ביטוי לרצון החיים (עמ' 68 — 69). ובדומה לכך, סבור לביא, היו גילויים של התנגדות יהודית גם הפעולות שאורגנו ע"י ההנהלה הציונית ונעשו בהדרכתה ובחסותה, כגון סניפי הכשרה, סמינריונים, "קורסים להגירה", קונצרטים דתיים, חגיגות בתי-ספר, וכיו"ב (עמ' 89). מתוך גישה זו מרחיב המחבר את הדיבור על בעיותיה ועל פעולותיה השונות של התנועה הציונית בשנות המלחמה והפרק השלישי — שהוא גם הגדול בפרקי הספר — מהווה מבחינה מסוימת מעין סקירה תמציתית של תולדות התנועה הציונית ברומניה בתקופת השואה ושל מאבקה להמשך קיומה ופעולותיה. מתוך אותה גישה עצמה בא המחבר להצדיק את שיתוף הפעולה של ההסתדרות הציונית עם "המרכז היהודי", אשר הוגדר ע"י אחד המנהיגים הציונים כ"מנגנון המוציא לפועל של הממשלה המוכנה לפתור את בעיות היהודים לפי הדוגמא מברלין" (עמ' 89).

פרשה בפני עצמה, הזוכה לתשומת לב רבה מצד המחבר, היא המאמצים שנעשו במשך כל שנות המלחמה, בראש וראשונה ע"י ראשי התנועה הציונית, לקיים קשר עם גופים יהודיים בעולם החפשי ולבדוק ולנצל כל אפשרות לארגון היציאה מרומניה ועליה לא"י. במסגרת מאמצים אלה לא פסקו כמעט הנסיונות להגיע להסדרים כל שהם עם

השלטונות הרומניים על מנת להבטיח את יציאתם מרומניה של פליטי פולין והונגאריה שברחו לרומניה ושהיו צפויים להחזרה לארצותיהם ולהשמדה, או של מגורשי טראנסניסטריה ושל חלוצים וצעירים אחרים מרומניה עצמה. במסגרת פעולה זאת משתלבות עלילות רבות-המעש — המצפות עדיין, כדברי המחבר עצמו, לתאור מפורט ומקיף יותר — של תנועות הנוער החלוציות שפעלו בכל שנות המלחמה ברומניה בתנאי מחתרת ותוך סכנת נפשות מתמדת. בהקשר זה ראוייה לציון העובדה המובאת ע"י לביא כי עוד בראשית 1940 נתקלה הפעולה הציונית ברומניה בקשיים מחמת הלחץ שהופעל אותה על הממשלה הרומנית ע"י ממשלת אנגליה (עמ' 60).

המקורות שבהם השתמש לביא הם ברובם המכריע זכרונותיהם ועדויותיהם של המנהיגים היהודים שמילאו את התפקידים המרכזיים בתקופה הנדונה בספר — מקצתם שכבר הופיעו בדפוס ומקצתם שנשארו בכתובים או שנמסרו לו למחבר בקשר לכתובת ספרו. הפרק השני של הספר מבוסס במידה רבה על ארכיונו הפרטי ועל זכרונותיו המודפסים של פילדרמן. בשביל הפרק השלישי השתמש המחבר במידה נרחבת בדינים וחשבונות המודפסים ובזכרונותיהם של בנבנשתי ושל זיסו וכן בעדויותיהם בעל-פה של כמה מעסקני התנועה הציונית באותה תקופה; מקצת דברים מבוססים על ידיעה אישית ועל זכרונותיו של המחבר עצמו, שהיה באותו זמן חבר ההנהלה הציונית. בשביל הפרק הרביעי נוצלו זכרונותיו המודפסים של ד"ר שאפראן, בעוד שהפרק החמישי — על מחתרת החלוצית — שואב מזכרונותיהם, בכתב ובעל-פה, של האנשים שהיו פעילים בתנועה החלוצית. לעומת שפע זה של מקורות פנימיים, מועטים המקורות הלא-יהודיים — בין מודפסים ובין ארכיוניים. יש בכך משום פגם בספר, שכן אנו עשויים לקבל תמונה חד-צדדית, בעיקר במה שנוגע להערכת מידת הצלחתן של הפעולות שנעשו ע"י המנהיגים היהודים ולבירור הגורמים והנסיבות שהביאו להצלחת השתדלויותיהם. כן אין כל אפשרות לבדוק ולאמת כל צרכן את הודעותיהם ואת הצהרותיהם של המנהיגים היהודים, שמקצתן נמסרו או נכתבו שנים רבות אחרי המאורעות המתוארים בהן. ברם קשה לבוא בטענות בענין זה אל המחבר. גורלו מבחינה זאת כגורלם של כל הרוצים ללמוד ולתאר את קורות היהודים במזרח אירופה — בין בזמן האחרון ובין בתקופות קדומות יותר, הארכיונים של ארצות אלה סגורים ואין גישה אליהם ואף את הספרות המודפסת לא קל להשיג. לא נותר אלא להשתמש בחומר הנמצא בעין, תוך הנחה ותקווה כי בבוא העת אפשר יהיה להשלים את העבודה הנעשית עכשיו ושאינן כל הצדקה לדחות אותה. לביא עצמו ער לבעיה זאת ועומד עליה בדברי ההקדמה שלו (עמ' 5 — 6). עם זאת יש מקום לשאול אם לא היתה אפשרות להשתמש במידה רבה יותר במקורות הגרמניים. הידיעות אותן מביא לביא ממקורות אלה רבות ענין הן ביותר; כך, למשל, בקשר להקמת הנציבות לעניני היהודים (עמ' 160), או רובו של נספח ב', שהוא אחד הפרקים המעניינים בספר. מכל מקום, הספר מהווה תרומה חשובה לתאור פרשה מענינת בתולדות עמנו בתקופת השואה.

In this document the names of members of the Slovak partisan group are presented together with their personal qualifications and details of the guilt brought against each of them as brought to trial by the Slovak State prosecutor.

In 1942, during the spring months an opposition group was organized, actually one of the first groups of partisans ever to be formed though it was not yet the custom in Slovakia and as such does not appear in this charge of guilt.

This group numbered 25 people which included 18 Jews.

The document quoted is to be found in the archives of the Parshov Law Courts and a copy in the Moreshet Archives.

Studies.

7. The Jewish Parasite (a study in Semantics of the Jewish Problem) —
A Bein.

The Jewish Parasite : Notes on the Semantic of the Jewish Problem.

A. Bein,

The part played by language in shaping the image of the Jew held by his persecutors, in the character of the persecution of Jews in general, as well as the effect of language on the techniques of extermination and its methodical cruelty during the recent holocaust have not yet been sufficiently investigated.

Language not only mirrors our concepts and thought. Without it no thinking is possible ; language directs our concepts and molds our images. A semantic approach to research into the Jewish problem may therefore assist us in recognizing the factors which were and continue to be at work in determining the attitude of non-Jews towards Jews.

European languages, especially German, underwent important changes at the end of the 19th and the beginning of the current century, incorporating terms from the realms of biology, technology, and myths.

Most important for our purpose are the first and third influences which interpret society and culture as purely biological phenomena not subject to any other laws. Myth sanctifies these notions, elevating them to the level of incontrovertible laws.

The word "parasite" (and similar terms) was first used in a comparative sense, but as biological and mythical locutions gained greater currency, it increasingly assumed naturalistic and mythical connotations. Thus, it merged with earlier notions of the Jew as Satan as a blood-sucker, vampire, and devil. For many people, the Jew thus lost his character as a human being and was reduced to the status of a sub-human creature, to a phenomenon of corruption. As early as 1887, Paul de Lagarde compared the Jews to bacilli not to be reasoned with but to be destroyed. This metaphorical expression was transformed in the biological and technological atmosphere of our times into a naturalistic-realistic concept giving rise to the conclusion that "Jewish parasites" should be destroyed by the same technical means used in exterminating vermin, i.e., poison gas.

BOOKS

The Jews of Rumania during the Holocaust. Eliahu Feldman.
Eliahu Feldman's article is a critical study of T. Lavee's book
"Rumanian Jewry in its Struggle for Survival"